

NÂFİ' b. EZRAK

"Hüküm Allah'ındır" şeklindeki Hâricî sloganını, devlet idaresinin mutlaka Kur'an'a dayanması gerektiği şeklinde kabul eden Nâfi' b. Ezrak'ın itikadî düşünceleri toplum dayanışması kavramından büyük ölçüde etkilenmiştir. Buna göre hasımlarıyla yapılan mücadeleye fiilen katılmayanlar (kaade) ilâhî bir emri çiğnedikleri için küfre girmiştir. Bu sebeple İslâm toplumunun himayesine girerek zimmet ehli statüsünde bulunan yahudiler, hıristiyanlar vb. grupların dışında kalan şahısların mallarına el konulmasının ve bunların öldürülmesinin meşrû olduğu, muhaliflerin eş ve çocuklarının da kâfir kabul edilerek sorguya çekilmesi onun görüşleri arasında yer alır. Onun bu kanaatleri başta Necde b. Âmir olmak üzere mensuplarının kendisinden ayrılmasına sebep olmuştur.

Nâfi' b. Ezrak'ın Mekke'de bulunduğu sırada Abdullah b. Abbas'a sorduğu sorularla bunların cevapları günümüze intikal etmiştir. Süyûtî bunlardan 190 soruya ve cevaplarına yer vermiştir (*el-İtkân*, I, 255-282). Aynı soru ve cevaplar Muhammed İbrâhim Selîm tarafından *Ğarîbü'l-Kur'ân* adıyla müstakil olarak yayımlanmıştır (Kahire, ts.). Muhammed Fuâd Abdülbâki de, Kur'an'da mevcut, anlaşılması güç 200 kadar kelime ile bunlara verilen cevapları ihtiva eden *Mesâ'ilü Nâfi' b. el-Ezrak'* alfabetik sıraya koyarak kendisine ait *Mu'cemü ğarîbi'l-Kur'ân*'la birlikte neşretmiştir (Kahire 1950, s. 234-292). Bu soru ve cevaplar, *Sü'âlâtü Nâfi' b. el-Ezrak' ilâ İbn 'Abbâs* adıyla İbrâhim es-Sâmerrâî tarafından da yayımlanmıştır (Bağdad 1968). Ebû Bekir Ahmed b. Ca'fer el-Huttelî ve Ebû Tâhir Muhammed b. Ali b. Al-lâf'ın rivayetiyle gelen soru ve cevapların iki ayrı metnini Muhammed Ahmed ed-Dâfi *Mesâ'ilü Nâfi' b. el-Ezrak' an 'Abdillâh b. 'Abbâs* ismiyle ve notlarla birlikte neşretmiştir (Limasol 1413/1993).

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûh* (Rıdvân), s. 67; Müberred, *el-Kâmil* (nşr. M. Ahmed ed-Dâfi), Beyrut 1406/1986, III, 1151-1155; Taberî, *Tarih* (Ebû'l-Fazl), V, 564-569; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 311; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâġa* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhim), Kahire 1385/1965, IV, 136-141; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, IV, 241; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, VI, 144-145; Süyûtî, *el-İtkân* (Beyrut), I, 255-282; M. Rızâ Hasan ed-Düceyî, *Fırkatü'l-Ezârika*, Neccef 1393/1973, s. 66-70; Hüseyin Hasan, *A'lâmü Temîm*, Beyrut 1980, s. 541; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalî), Ankara 1981, s. 25-27; A. J. Wensinck, "Nâfi' b. al-Azrak", *EP* (İng.), VII, 877-878; İbrahim Hatiboġlu, "Muhammed Fuâd Abdülbâki", *DİA*, XXX, 530.

MUSTAFA ÖZ

NÂFİLE

(نَافِلَةٌ)

Farz ve vâcip niteliğinde olmayan ibadet anlamında fıkıh terimi.

Nefl kökünden türeyen **nâfile** kelimesi (çoġulu nevfâlî) sözlükte "hak edilen mik-tara veya paya eklenen, ziyade, ilâve, fazlalık" gibi anlamlara gelir; ayrıca **nefel** ile eş anlamlı olarak "ganîmet ve baġış" mâ-nasında da kullanılır. Fıkıhta nâfile ve nefl kelimeleri, geniş anlamıyla dinen farz ve vâcip niteliğinde olmaksızın mükelleften yapılması istenen malî ve bedenî ibadet-leri, dar anlamıyla farz, vâcip ve sünnet ibadetler dışında kişinin daha fazla sevap kazanmak için kendi isteġiyle yaptığı malî ve bedenî ibadetleri ifade eder (Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1325). Kur'an-ı Kerîm'de "ganîmetler" anlamında olmak üzere nefelin çoġulu olan **enfal** aynı âyette iki defa (el-En-fâl 8/1), nâfile kelimesi biri "torun" (el-En-biyâ 21/72), diġeri "ilâve ibadet" (el-İsrâ 17/79) mânasında olmak üzere iki âyette geçer. Müfessirler, bunların ilkinde torun-
nun kişinin kendi çocuġuna nisbetle faz-ladan bir armaġan sayılması dolayısıyla, ikincisinde teheccüd namazının ya Hz. Pey-gamber'e yüklenen ilâve bir vecîbe olması veya kılana fazla sevap kazandırması se-bebiyle bu kelimenin kullanıldığını belirtir-ler. Hz. Peygamber'in hadislerinde farz ve vâcip niteliğinde olmayan ibadetlerin nâ-file ve **tatavvu'** kelimeleriyle ifade edildiġi görüldü (Buhârî, "Teheccüd", 5, 27; Müslim, "Müsâfirîn", 94; Ebû Dâvûd, "Ta'avvuvu", 1).

Kavramsal Çerçeve. Hanefî fıkıh usulü literatüründe, dinen mükelleften yapılma-sı istenen fiiller talebin kuvveti yanında de-lilin kat'î veya zannî oluşu da dikkate alınarak farz, vâcip, sünnet ve nâfile şeklin-de dört kısma ayrılmıştır. Buna göre yapıl-ması delâlet ve sübût yönünden kat'î de-lillerle kesin ve baġlayıcı tarzda istenen fi-iller farz, zannî delillerle kesin ve baġlayıcı tarzda istenenler vâcip, kesin ve baġlayıcı olmaksızın istenen ve yapanın sevabı hak etmekle birlikte yapmayanın cezalandırıl-mayacaġı, fakat kınanacaġı fiiller sünnet, yapanın sevabı hak edeceġi, yapmayanın ise cezalandırılmayacaġı ve kınanmayacaġı fiiller nefl, nâfile, mendup, müstehap, tatavvu, edep (âdâb) olarak adlandırılmış-tır (Serahsî, *el-Uşûl*, I, 110-114; Alâeddin es-Semerkandî, s. 26-34; Abdülazîz el-Bu-hârî, II, 628, 631; İbn Melek, s. 197; İbn Âbidîn, II, 12). Mükellimin metoduna gö-re yazılan usul eserlerinde ise dinen mü-

kelleften yapılması istenen fiiller iki kısma ayrılmış, kesin ve baġlayıcı tarzda istenen-ler vâcip (farz), kesin ve baġlayıcı tarzda ol-maksızın istenenler mendup şeklinde ni-telendirilmiştir (Gazzâlî, I, 65).

Bazı usulcüler sünnet, tatavvu, ihsan, nâfile, fazilet, müstehap, muraggabün fih (ragibe) ve hasen terimlerinin mendupla eş anlamlı olduġu, bazıları ise bunların mendup kapsamındaki fiillerin sevap yönünden derece farklılıklarını belirttiġi, yani mendu-bun birer çeşidini oluşturduġu kanaatin-de-dir. Dinen yapılması kesin ve baġlayıcı olmaksızın istenen ve yaygın biçimde men-dup terimiyle ifade edilen fiillerin hepsinin sevap bakımından birbirine eşit olmayışı ikinci görüşü desteklemekle birlikte bu terimlerin bir kısmının eş anlamlı kulla-nıldığı, bu arada aynı mezhep içinde bile bunlar için farklı tanımlar verilebildiġi gö-rülmektedir.

Fürû-i fıkıh literatüründe nâfile terimi daha çok sünneti de kapsamına almak üzere "farz ve vâcip niteliğinde olmayan ibadet" veya "farzlar dışındaki ibadetler" şeklinde tanımlanmış (Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1325; İbrâhim b. Muhammed el-Halebî, s. 198; İbn Nüceym, II, 41; İbn Hacer el-Hey-temî, II, 219; krş. Ebû Bekir el-Haddâd, I, 91) ve "üzerine farz veya vâcip olmadığı halde kendi isteġiyle yapma veya bu şe-kilde yapılan ibadet" mânasına gelen ta-tavvu ile eş anlamlı kullanılmıştır. Bu ge-niş anlamıyla nâfile ve tatavvu çatısı altı-na giren ibadetler sevap yönünden dere-celeri farklı olduġu için genellikle sünnet ve mendup (müstehap) şeklinde ikili veya sünnet, mendup ve dar anlamıyla tatavvu ya da sünnet, ragibe (fazilet) ve dar an-la-mıyla nâfile şeklinde üçlü bir ayırma tâbi tutulmuştur.

Kur'an ve Sünnet'te buluş çaġına ulaş-mamış çocukların farz olan namaz ve oruç gibi bedenî ibadetele alıştırılması isten-mekle birlikte dinen yükümlü olmadıkları için bu tür ibadetler onlar açısından nâfile hükmünde değerlendirilir; yapanların se-vap kazanacaġı, yapmayanların ise yeril-meyeceġi belirtilir. Öte yandan mendup ve nâfile kavramlarının müstakil ibadet yan-ında bir ibadetin farz ve vâcip olmayan parçası hakkında da kullanıldığına dikkat edilmelidir.

Önemi. Kur'an-ı Kerîm'de ve hadislerde, gerek Allah'a kulluk için yapılması istenen belirli davranışlar şeklinde ifade edilebile-cek dar anlamlılar, gerekse Allah'ın rızâsı-na uygun her türlü eylem ve çabayı kap-sayan geniş anlamıyla ibadetin önemine vurgu yapıldığı, bunların bir kısmında ke-

sin buyrukların, diğer bir kısmında gönüllü olarak yapmaya teşvikin söz konusu olduğu görülür. Birçok âyette ibadet edenler övülmüş (et-Tevbe 9/112; ez-Zümer 39/9), müslümanların iyi işlerde birbiriyle yarışması (el-Mâide 5/48) ve iyilikte yardımlaşması (el-Mâide 5/2) tavsiye ve teşvik edilmiş, gönüllü olarak ibadet yapmanın (tatavvu) hayır ve sevap olduğu belirtilmiştir (el-Bakara 2/158, 184; et-Tevbe 9/79). Bazı müfessirler, "Allah adaleti ve ihsanı emreder" meâlindeki âyette geçen (en-Nahl 16/90) adaleti farzlar, ihsanı nâfileler şeklinde yorumlamıştır (Şevkânî, III, 187-188).

Hz. Peygamber, farz ve vâcip ibadetleri hakkıyla yerine getirenlerin kurtuluşa ereceğini müjdelemekle birlikte (Buhârî, "İmân", 34, "Şavm", 1, "Zekât", 1; Müslim, "İmân", 8, 9, 15) nâfile ibadet yapanların Allah'ın sevgili kulları olduğunu belirtmiş (*Müsned*, VI, 256; Buhârî, "Rikâk", 38), ashabını kendilerine, ailelerine ve topluma karşı görevlerini ihmal etmemek ve ölçüyü korumak şartıyla (Buhârî, "Nikâh", 1) nâfile ibadet yapmaya teşvik etmiş (Müslim, "Müsâfirîn", 103; Ebû Dâvûd, "Tatavvu", 7; Tirmizî, "Vitr", 15), âhirette farz ibadetlerdeki eksiklerin nâfile ibadetlerle tamamlanacağını haber vermiş (İbn Mâce, "İkâme", 202; Ebû Dâvûd, "Şalât", 140-144, 149; Tirmizî, "Şalât", 188; Nesâî, "Şalât", 9), kendisi de Allah'ın bağışlamasına mazhar kılındığı bildirildiği halde şükreden bir kul olma çabasını asla elden bırakmayıp farzlar dışında çokça ibadet yapmıştır (Buhârî, "Teheccüd", 6; Müslim, "Münâfikîn", 79-81; Tirmizî, "Şalât", 187). Sahâbîler de farzlar dışındaki ibadetleri onun uyguladığı ve öğrettiği şekilde yerine getirmeye özen göstermişler, tâbiîn ve sonraki nesiller, Peygamber'e ittibâ esasına dayanan bu çizgiyi sürdürerek nâfile ibadete önem vermişler, kâmil bir mümin olma yolunda ilerleyebilmek için nâfilelerin özel bir yere sahip bulunduğunu anlayışını benimsemişlerdir. Fıkıh âlimleri, nâfile kapsamındaki ibadetlerin farz ve vâcip nitelikli ibadetleri koruyup desteklemesi yanında onlarla birlikte yerine getirilmesinin fertler arası ilişkilerin ve toplumsal yapının iyileştirilmesine ve kişilik eğitimine olumlu katkılar sağladığını göz önüne alarak bunları toplum bakımından vâcip hükmünde değerlendirmiş ve nâfilelerin fertler tarafından sürekli olarak, cemaat tarafından ise toptan terk edilmesinin önemli sakıncalar taşıdığına dikkat çekmişlerdir (Fahreddin er-Râzî, I, 102; Şâtîbî, I, 132-133; krş. Se-rahsî, *el-Üşûl*, I, 114; Abdülazîz el-Buhârî, II, 628; Güzelhisârî, s. 261).

Fıkıh usulünde, hacdaki vakfe örneğinden olduğu gibi en az miktarı belirtilen bir farzın üzerine yapılan ilâvenin hükmü tartışılmış, Hanefî âlimleri bunun farz olarak gerçekleştirileceğini, diğerleri ise söz konusu fazlalığın nâfile olacağını ifade etmiştir (Abdülazîz el-Buhârî, II, 623; M. Hasan Heyto, s. 75). Tartışılan bir diğer mesele de başlanılan nâfile bir ibadetin tamamlanmasının ve bozulduğunda kazâ edilmesinin gerekli olup olmadığıdır. Fıkıh ve usul âlimleri, başlanılan nâfile hac ve umrenin tamamlanmasının ve bozulduğunda kazâ edilmesinin gerekli olduğu, tasadduk edilmek üzere ayrılan bir malın tasadduk edilmesinin gerekli sayılmadığı hususunda görüş birliğine varmışlar, başlanılan nâfile namaz veya orucun tamamlanmasının ve bozulduğunda kazâ edilmesinin vâcip hale gelip gelmediği hususunda ise farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefî ve Mâlikî âlimleri, "Amellerinizi iptal etmeyin" âyetini (Muhammed 47/33) delil göstererek adakta olduğu gibi nâfile olarak başlanılan namaz veya orucun tamamlanması ve bozulmuşsa kazâ edilmesi gerektiğini savunurken Şâfiî ve Hanbelî fakihleri, bunu tamamlamanın ve bozulduğunda kazâ etmenin vâcip değil müstehap olduğunu söylemişlerdir.

Çeşitleri. İslâm dininin dört temel ibadeti olan namaz, oruç, hac ve zekâtın her birinin nâfile şekilleri fıkıhta "salâtü'n-nâfile / salâtü't-tatavvu" gibi ifadeler kullanılarak ele alınmıştır. 1. Nâfile Namazlar. Dereceleri yönünden nâfile namazlar sünnet, mendup, tatavvu gibi kısımlara ayrıldığı gibi cemaatle kılınıp kılınmaması yönünden de ayırma tâbi tutulmuştur. Ayrıca bu tür namazlar, eda edilmesi için belirli bir vakit tayin edilip edilmemesi veya eda edilmesi bir sebebe bağlı olup olmaması açısından mukayyed ve mutlak kısımlarına ayrılmıştır. Bir sebebe bağlı olarak eda edilen mukayyed nâfile namazlar ay tutulması, güneş tutulması, yağmur duası, yolculuğa çıkış ve yolculuktan dönüş, tövbe, tavaf, ihrama girme, tesbih, tahiyetü'l-mescid, istihâre, hâcet namazlarıyla abdest ve gusûl sonrasında kılınması sevap olan namazdır. Cuma namazıyla beş vakit farz namazlardan önce veya sonra kılınan ve belli düzen, tertip ve devamlılık içinde kılındığı için "sünen-i revâtîb" olarak isimlendirilen sünnet namazlar, teravih, kuşluk, evvâbîn, teheccüd namazları bir vakte bağlı olarak eda edilen mukayyed nâfile namazlardır. Mübarek gün ve gecelerde kılınması tavsiye edilen nâfile namazlar da bu grupta gösterilir.

Hanefî mezhebinde vâcip olarak nitelendirilen vitir ve bayram namazları diğer mezheplerde sünnet-i müekked olduğundan vakte bağlı nâfile namazlar içinde kabul edilmiştir. Fıkıh literatüründe müekked sünnet niteliğindeki nâfile namazların müstehap niteliğindeki nâfilelerden derece bakımından daha üstün olduğu, ay tutulması, güneş tutulması, yağmur duası ve teravih namazlarının cemaatle kılınmasının münferiden kılınmasından daha faziletli sayıldığı, tahiyetü'l-mescid namazı dışındaki diğer nâfile namazların imkân nisbetinde evlerde kılınmasının evlâ kabul edildiği (Buhârî, "Ezân", 81,108; Müslim, "Müsâfirîn", 213), nâfile namazların edasında farzlara nazaran bazı kolaylıklar gösterildiği, meselâ bir özür olmasa da bunların oturularak kılınabileceği kaydedilmiş, vaktinde kılınamayan nâfile namazlardan sabah namazının sünnetinin kazâ edilmesi gerektiğinde ittifak edilmesine mukabil diğerlerinin kazâ edilip edilmeyeceği tartışılmıştır. Şâfiîler bunların kazâ edilmesinin müstehap olduğu, Hanefîler ise kazasına gerek bulunmadığı kanaatinindedir. Vakte bağlı olmayan ve rek'at sayıları belirlenmeyen nâfile namazlar ise mutlak nâfile namazlardır. Bu tür namazlar, farz ve vâcip namazların gecikmesine yol açmayacak şekilde ve nâfile namaz kılmanın mekruh olduğu vakitlerin dışında gece ve gündüz kılınabilir. Fıkıh âlimleri, mutlak nâfile namazların rek'at sayısının fazla olmasından çok kıraatinin uzun olmasının efdal ve geceleyin kılınanlarının gündüz kılınanlardan derece bakımından daha üstün olduğunu ifade etmişlerdir. Hanefîler mutlak nâfile namazların gündüz bir selâmla en çok dört, gece sekiz rek'at, Şâfiîler ise hem gece hem gündüz ancak ikişer rek'at kılınabileceğini söylemişlerdir.

2. Nâfile Oruçlar. Nâfile oruçlar da mukayyed ve mutlak kısımlarına ayrılmıştır. Mukayyed nâfile oruçlar muharremin dokuz ve onuncu veya onuncu ve on birinci günlerinde, şevval ayının özellikle ramazan bayramını takip eden altı gününde, haram aylarda (zilkade, zilhicce, muharrem ve receb), bilhassa zilhiccenin ilk dokuz gününde, şâban ayında ve ramazan ayı hariç her kamerî ayın on üç, on dört ve on beşinci günleriyle her haftanın pazartesi ve perşembe günlerinde tutulan oruçlardır. Bu oruçlardan bir kısmı sünnet, bir kısmı müstehap olarak nitelendirilmiştir. Mutlak nâfile oruçlar ise bunların dışında kalan ve oruç tutulması mekruh yahut haram olmayan günlerde kişinin sevap kazanmak amacıyla tuttuğu oruçlardır ki bunların

NÂFILE

hükmü de müstehaptır. Diğer taraftan fıkıh eserlerinde başkalarının hakkını ihlâl etmeye sebebiyet vermesi veya kişiyi zayıf düşürüp şahsî, ailevî ve içtimai görevlerini yerine getirmesini engellemesi halinde nâfile oruç tutmanın mekruh olduğu vurgulanmış, farz orucun geçerli olması için niyetin gecedan yapılması gerektiği halde bazı fakihlere göre nâfile oruca öğleye kadar niyet edilebileceği ve böyle bir orucun özürsüz bozulabileceği ifade edilmiştir.

3. Nâfile Sadaka. Sadakalar da farz ve nâfile olarak iki kısma ayrılır ve farz olan kısmı zekât teşkil eder. Fakihler, zekât bölümünde malî ibadetlerden farz olan zekât ile vâcip olan fitrî sadakasının hükümlerini ayrıntılı biçimde incelemişler, yükümlünün zekât ve fitre vecibesini yerine getirirken asgari miktarla yetinmeyip gönüllü olarak fazla vermesinin büyük sevap olduğunu söylemişler, bunların dışında yapılacak malî yardımlara "sadakatü't-tatavvu" başlığı altında işaret ettikleri gibi konuya dair hükümleri daha çok vakıf, vasiyet, hibe, karz gibi teberru işlemleriyle ilgili başlıklar altında ele almışlardır. Bu çerçevede gönüllü malî yardımların özellikle mübarek gün ve gecelerde çokça yapılması tavsiye edilmekle birlikte her zaman yapılabileceği, yardım edilen kişiyi rencide etmeksizin büyük bir gizlilik içinde verilmesi (el-Bakara 2/264, 267, 271, 274) ve yardımı yapanı fakir duruma düşürecek miktarda olmaması gerektiği (el-İsrâ 17/29), ayrıca kul hakkı kapsamında borcu bulunan kişinin bunu ödemediği tasaddukta bulunmasının mekruh sayıldığı ifade edilmiştir.

4. Nâfile Hac. Farz ve vâcip olan hac dışındaki nâfile hac yapmanın sevap olduğu hususunda fakihler arasında ittifak bulunmakla birlikte bununla diğer hayır işleri karşılaştırıldığında hangisinin daha faziletli sayıldığı tartışılmıştır. Hanefiler, ülke sınırları boyunca karakol (ribât) inşasının nâfile hacdan daha faziletli olduğu kanaatindedir; diğer gönüllü malî yardımlarla mukayese ise farklı düşünceler ortaya konmuştur (İbn Nüceym, II, 334; İbn Âbidîn, II, 621).

Fıkıh âlimleri, uhdesinde farz veya vâcip bir ibadetin kazâsı bulunan kimsenin bunları ifa etmeden aynı cinsten nâfile bir ibadeti yapıp yapamayacağı hakkında değişik görüşler ileri sürmüştür. Zekât, nafaka ve kefaret borcu bulunan bir kişinin bunları ödemediği gönüllü malî yardımında bulunmasının haram olduğu genel kabul

gören bir husustur. Hanefî fakihleri, namaz borcu bulunan kişinin mutlak nitelikteki nâfile namaz kılması yerine kazâ namazı kılmasının daha üstün olduğunu, oruç borcu bulunan kişinin ise nâfile oruç tutmasının mekruh sayılmadığını, farz olan haccı yerine getirmemiş kimsenin nâfile niyetiyle yaptığı haccin nâfile olarak gerçekleştirildiğini, hac farızını yerine getirmemiş müslümanın vekil veya nâib sıfatıyla başkasının yerine hac yapmasına bir engel bulunmadığını ifade etmişlerdir. Ebû Yûsuf'tan gelen diğer bir rivayete göre hac farızını yerine getirmeyen kişinin nâfile niyetiyle yaptığı hac farz hac olarak gerçekleşir. Mâlikî mezhebinde, üzerinde namaz borcu bulunan kişinin vitir, bayram namazları ve sabah namazının sünnetleri dışında nâfile namaz kılmasının haram; nezir, kazâ ve kefaret yoluyla oruç borcu bulunan bir kişinin nâfile oruç tutmasının ve farz haccı ifa etmeden nâfile hac yapmanın mekruh olduğu ve bu durumda farz hac yükümlülüğünün devam edeceği belirtilmiştir. Şâfiî mezhebinde kabul edilen bir görüşe göre özürsüz olarak farz namazı kazâyâ kalan kişinin nâfile namaz için zaman ayırması câiz değildir. Bu mezhepte ramazan orucu borcu bulunan kişinin de nâfile oruç tutması mekruhtur. Yine bu mezhebe göre farz hac yerine getirilmeden nâfile hac yapılamaz; nâfile hacca niyet edilse de farz olan hac yerine getirilmiş olur. Hanbelîler, üzerinde kazâ namazı borcu bulunan kişinin sabah namazının sünneti dışında nâfile namaz kılmasının mekruh olduğu kanaatindedir. Ramazan orucu kazâsı bulunan bir kişinin nâfile oruç tutmasının câiz olup olmadığı tartışılan bu mezhepte, farz haccı ifa etmeyen bir kişinin nâfileye niyet etse de böyle bir haccin farz olarak gerçekleşeceği söylenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "nfl" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, İstanbul 1317, II, 1325-1326; *Müsned*, VI, 256; Buhârî, "Teheccüd", 5, 6, 27, "İmân", 34, "Şavm", 1, "Zekât", 1, "Nikâh", 1, "Rikâk", 38, "Ezân", 81, 108; Müslim, "Müsâfirîn", 94, 103, 213, "İmân", 8, 9, 15, "Münâfikîn", 79-81; İbn Mâce, "İkâme", 202; Ebû Dâvûd, "Teṭavvu", 1, 7, "Şalât", 140-144, 149; Tirmizî, "Şalât", 187, 188, "Vitr", 15; Nesâî, "Şalât", 9; Şâfiî, *el-ʿUm*, II, 81, 88, 108; Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 97-98, 205, 211; Debûsî, *Takvimü'l-edille fi usûli'l-fıkıh* (nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys), Beyrut 1421/2001, s. 78; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, I, 82-85, 175-176, 187-190, 199; Serahsî, *el-Mebûsûṭ*, I, 156-160; a.mlf., *el-Uşûl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Beyrut 1393/1973, I, 110-116; Gazzâlî, *el-Müstaşfâ*, Bulak 1324, I, 65, 75-76; Alâeddin es-Semerikandî, *Mizânü'l-usûl* (nşr. M. Zekî Abdülber), Katar 1997, s. 26-35; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ah-*

kâmü'l-Kurʿân (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1972, I, 367; II, 313, 374; Kâsânî, *Bedâ'îʿ*, I, 280, 284-299; II, 75, 212; VII, 114; Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye*, Bulak 1315, I, 314-321; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, Kahire 1975, I, 214-240, 305; Fahreddin er-Râzî, *el-Maḥşûl* (nşr. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Alvânî), Beyrut 1994, I, 102-104; İbn Şâs, *ʿİkdü'l-cevâhiri's-semine* (nşr. M. Ebû'l-Ecfân - Abdülhafız Mansûr), Beyrut 1415/1995, I, 185-188, 367-369, 371, 381; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Herrâs), I, 434-436; Abdülâzîz el-Buhârî, *Keşşâf'ul-esrâr*, İstanbul 1307, II, 622-623, 628-633; Osman b. Ali ez-Zeylâfî, *Tebyinü'l-haḳâ'ik*, Bulak 1313, I, 168-176, 312-313, 348; Taḳyüddin es-Sübkî - Tâceddin es-Sübkî, *el-İbhâc fi şerhi'l-Minhâc*, Kahire 1401/1981, I, 56-57; Şemseddin İbn Müflih, *Kitâbü'l-Fürûʿ* (nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc), Beyrut 1405/1985, I, 522-529; Şehâbeddin el-Karâfî, *ez-Zahire* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1994, II, 402-404, 528-530; Şâtibî, *el-Muwâfakât*, I, 132-133, 151; Ebû Bekir el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, İstanbul 1316, I, 90-97; İbn Melek, *Şerhu'l-Menâr*, İstanbul 1308, s. 194-197; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-ḳadır* (Bulak), I, 312-322; Molla Hüseyin, *Mirâtü'l-uşûl*, İstanbul 1312, s. 509-517; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcihi mine'l-hilâf* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Beyrut 1406/1986, II, 161-165; İbrâhim b. Muhammed el-Halebî, *Ğunyetü'l-mütemelli*, İstanbul 1281, s. 198-211; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, Kahire 1311, II, 41-61, 276-282, 334; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), I, 440; II, 219; Buhûti, *Keşşâf'ul-kunâʿ*, I, 411-415; Abdurrahman Şeyhizâde, *Mecma'u'l-enhur*, İstanbul 1309, I, 12, 127, 130, 135, 232; Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerhu Muhtasari Halil*, Bulak 1318, I, 267; II, 2-17; Güzelhisârî, *Menâfi'u'd-dekâ'ik*, İstanbul 1273, s. 259, 261; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, II, 283; III, 187-188, 251; Hasan el-Attâr, *Hâşiyetü'l-ʿAtfâr ʿalâ Cemʿil-cevâbiʿ*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), I, 129-131; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* (Kahire), I, 103-104, 123-126, 653; II, 2, 12-13, 372-377, 621; M. Hasan Heyto, *el-Veciz fi usûli't-teşriʿi'l-İslâmî*, Beyrut 1990, s. 75; A. J. Wensinck, "Nâfile", *IA*, IX, 31-32; a.mlf., "Nâfile", *Elʿ* (İng.), VII, 878-879; *Mu.F.*, XII, 146-151; XXVI, 323-333; XLI, 100-116; M. Revvâs Kalʿacî, *el-Mevsûʿatü'l-fıkhiyyetü'l-müeyyere*, Beyrut 1421/2000, II, 1888-1992; Beşir Gözübenli, "Nâfile Namazlar", *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, III, 405-422.

FAHRETTİN ATAR

□ TASAVVUF. "Rabbini adını zikret ve bütün varlığıyla O'na yönel" meâlindeki âyetle (el-Müzzemmil 73/8) nâfile ibadetlerin faziletinden bahseden, müminleri ibadete, taate, hayra, infaka ve yardıma teşvik eden birçok âyet ve hadisi hareket noktası kabul eden ilk zâhid, âbid ve sûfiler farz ve vâcip ibadetleri özenle yerine getirdikten sonra nâfile ibadetlere yönelmişler, vakitlerinin önemli bir bölümünü bu tür ibadet ve taatlerle geçirmişlerdir. Geceleri namaz kılarak, gündüzleri oruç tutarak, sıkça hacca giderek, cömertçe sadaka verip hayır hasanat yaparak, çokça Kur'an